

Abdumajid MADRAIMOV
Gayhar FUZAYEVA

MANBASHUNOSLIK

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY VA O'RTA
MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI**

**ABDUMAJID MADRAIMOV
GAVHAR FUZAILOVA**

MANBASHUNOSLIK

Bakalavriat ta'lim yo'nalishi talabalari uchun darslik

**O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti
Toshkent
2008**

Taqrizchilar:

tarix fanlari doktori **Muhammadjon Abdurahmonov**
filologiya fanlari doktori, professor **Ibrohim Yoʻldoshev**

Ushbu darslik manbashunoslik fanidan oliy oʻquv yurtlari uchun qabul qilingan Davlat Standartlari va namunaviy dasturiga muvofiq yaratilgan boʻlib, u ikki bobdan iborat. Birinchi bobda manbashunoslikning nazariy masalalari bayon etiladi. Ikkinchi bob Oʻzbekistonning qadimgi, oʻrta asr va yangi tarixini oʻrganishga moʻljallangan boʻlib, unda yunon, lotin, xitoy, arab, fors va oʻzbek tillarda yozilgan va bizgacha yetib kelgan qoʻlyozma manbalar, manbashunoslik fanining eng muhim masalalari va dolzarb muammolari toʻgʻrisida maʼlumotlar keltirilgan. Kitobda mutaxassislarning manbalardan foydalanishi, ularni oʻqitish metodikasi ham imkon darajasida yoritilgan.

Kitob oliy oʻquv yurti bakalavriyat talabalari uchun moʻljallangan boʻlib, undan tarix fani muallimlari va boshqa tarix bilan qiziquvchi barcha kitobxonlar ham foydalanishlari mumkin.

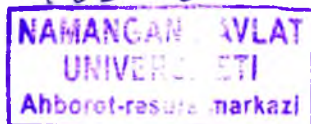
63.2(5Y)**E74****Madraimov, Abdumajid.**

Manbashunoslik: Bakalavriyatning 5140600-tarix yoʻnalishi talabalari uchun darslik / A. Madraimov, G. Fuzailova; -T.: Oʻzbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti, 2008. – 264 b.

I. Fuzailova, Gavhar.

BBK 63.2(5Y)я73

N312-2008/1903

ISBN 978-9943-319-59-2

SO‘ZBOSHI

O‘zbekiston istiqloli (1991) yurtimizda ijtimoiy fikr erkinligi uchun keng imkoniyatlar yaratdi. Biz boy va qadimiy tariximizni qaytadan kashf etish imkoniga ega bo‘ldik. Respublikamiz Prezidenti I.A.Karimov to‘g‘ri ta’kidlaganidek, “O‘zlikni anglash tarixni bilishdan boshlanadi. Isbottalab bo‘lmagan ushbu haqiqat davlat siyosati darajasiga ko‘tarilishi zarur”¹.

Manbashunoslik fanidan bir necha darslik, qo‘llanma va to‘plamlar yaratilgan bo‘lib, ular quyidagilardan iborat: B. A. Ahmedovning “O‘zbekiston xalqlari tarixi manbalari” (1991), T.S.Saidqulovning “O‘zbekiston tarixi tarixnavisligidan lavhalar”(1993, o‘zbek va rus tillarida), A. Habibullayevning “Adabiy manbashunoslik va matnshunoslik” (2000), B. A. Ahmedovning “O‘zbekiston tarixi manbalari” (2001), “Manbashunoslikdan ma’ruzalar majmuasi” (2001, tuzuvchi A. A. Madraimov), M.Hasaniy «Sharq qo‘lyozmalarini tavsiflash va fihristlash»(2004, «Tarixiy manbashunoslik» (2006, tuzuvchilar A.A.Madraimov, G.S.Fuzailova), «Tarixiy manbashunoslikning dolzarb muammolari» (2001, 2005, tuzuvchilar A.A.Madraimov, G.S.Fuzailova) va «Tarixiy manbashunoslik muammolari»(2003).

Darslikni yaratishga bergan amaliy yordami uchun filologiya fanlari doktori Ergash Umarov, tarix fanlari nomzodi Muzaffar Ahmedov, o‘qituvchlar Askariy Madraimov va Yelena Saitovaga mualliflar o‘z minnatdorchiligini bildiradi.

Ushbu darslik qo‘lyozmasi bilan tanishib foydali maslahatlarni bergani uchun tarix fanlari doktori, M.Abdurahmonov, filologiya fanlari doktori, professor Ibrohim Yo‘ldoshev va boshqalarga o‘z minnatdorchiligimizni bildiramiz.

Biz yaratgan ushbu darslik ilk tajriba bo‘lgani sababli unda turli bahs, munozara va fikrlarni paydo qiladigan o‘rinlar mavjud. Shuning uchun uning yuzasidan bildiriladigan fikr va mulohazalarni kutib qolamiz.

Mualliflar

I BOB. MANBASHUNOSLIKNING NAZARIY MASALALARI

1-MAVZU. MANBASHUNOSLIK FANINING MAQSAD VA VAZIFALARI

Darsning mazmuni: Tarix ilmidagi manbashunoslik fanining tutgan o'rnini, uning asosiy xususiyatlari, maqsad va vazifalari haqida ma'lumot beriladi.

Reja:

- 1.1. Manbashunoslik fanini o'rganishdan maqsad.
- 1.2. Manbashunoslik fanining maqsadi va vazifalari.
- 1.3. Manbalar turlari.
- 1.4. Manbashunoslik va tarix fanining yordamchi sohalari.

Asosiy tushunchalar: manba, tarixiy manba, birlamchi manba, asl nusxa, avtograf, bitik, bitma, yozma yodgorlik, qo'lyozma, qo'lyozma kitob, toshbosma, litografik kitob, nashr, ommaviy nashr, ilmiy akademik nashr, faksimile, arxeografiya, asosiy arab yozuvlari, ro'yxatga olish, tavsifga olish, tasniflash – kataloglashtirish, fihrist – katalog, kartochka, annotatsiya, monografik tavsif.

1.1. Manbashunoslik fanini o'rganishdan maqsad

Manbashunoslik fanini o'rganishdan maqsad talabalarda ushbu fan sohasi to'g'risida umumiy tushuncha hosil qilish va ularda qiziqish uyg'otish va O'zbekiston tarixini manbalar asosida mustaqil o'rganish malakasini hosil qilishdan iborat.

Tarixiy fakt va voqealar bayoni inson xarakteri, ma'lumot beruvchi shaxs, guruh, firqa, sulola, mazhab va mamlakatlar manfaati yo'lida turlicha talqin qilinishi mumkin.

Masalan, O'zbekiston yaqin tarixi – mamlakatimizning XIX asr ikkinchi yarmi va XX asr boshlaridagi siyosiy voqealar turli davrlarda, manbalarda va turli mualliflar tomonidan turlicha talqin qilinmoqda. Bular o'z davrida yaratilgan yozma yodgorliklar, tarixiy hujjatlar va solnomalarda qanday bayon qilingan? Sho'ro davrida qanday tushuntirildi?

Va nihoyat mustaqillik sharoitida tarixiy adolatni tiklash, manbalarga xolis va obyektiv yondoshib, bo'lib o'tgan voqealarni bilishimiz mumkin va kerak. Bu esa manbashunoslik fanisiz, manbalarga ilmiy yondashuvsiz mumkin emas. Chunki, o'sha davrdagi yozma yodgorliklarning aksariyati

arab alifbosi asosidagi yozuvimizda, bir qismi rus tilida ham bitilgan va o'sha davrga xos tarixiy xususiyatlarga ega.

Xulosa, manbashunoslik fani yurtimiz tarixi to'g'risida xolis va obyektiv bilim olishga, o'zligimizni anglashga, boy va qadimiy madaniyatimizni bilishga xizmat qiluvchi tarix fanining muhim sohalaridan biridir.

1.2. Manbashunoslik fanining maqsadi va vazifalari

Manbashunoslik fani tarix ilmining asosiy va muhim sohalaridan biri bo'lib, turli (yozma, bosma va boshqa) manbalarni o'rganish hamda ulardan ilmiy foydalanishning nazariy va amaliy jihatlarini tadqiq etadi.

Tarixiy manba deganda nimani tushunamiz?

Manba yoki tarixiy manba tushunchasi keng qamrovli bo'lib, inson faoliyati natijasida yaratilgan barcha narsalarni tushunamiz.

Inson faoliyati natijasida yaratilgan moddiy mahsulot ma'lum vazifani bajarish bilan birga ayni zamonda tarixiy manba bo'lishi mumkin.

Manba deb o'zida ma'lum ma'lumotga ega yodgorlik tushuniladi. Chunki tarixiy manbalardagi ma'lumotlar tarixiy, ilm asosini tashkil qiladi.

Manbashunoslik fani ijtimoiy fan sohasida, asosan ikki xil bo'lishi mumkin – tarixiy manbashunoslik va adabiy manbashunoslik. Bizning maqsadimiz tarixiy manbashunoslikni o'rganishdir.

Manbashunoslik fanining vazifalari tarixiy manbalarni turlari va ularni tadqiq etish, tamoyillarni o'rgatishdan iboratdir.

1.3. Manbalar turlari

Tarixiy manbalarni, ularning umumiy xarakteri, o'tmishni o'zida aks ettirishiga qarab quyidagi olti asosiy guruhga bo'lish mumkin.

1.3.1. Yozma manbalar

Yozma manbalar tarixiy manbalarning muhim va asosiy turidir. Insonning ijtimoiy faoliyati, aniqrog'i kishilarning o'zaro munosabatining natijasi o'laroq yaratilgan va o'sha zamonlarda sodir bo'lgan ijtimoiy-siyosiy voqealarni o'zida aks ettirgan manba sifatida o'rta asr (VI–XIX asrlar) tarixini o'rganishda muhim o'rin tutadi. Yozma manbalar o'z navbatida ikki guruhga bo'linadi:

1. Oliy va mahalliy hukmdorlar mahkamasidan chiqqan rasmiy hujjatlar (yorliqlar, farmonlar, inoyatnomalar, moliyaviy-hisobot daftarlari, rasmiy yozishmalar). Bunday hujjatlarning 34 turini mutaxassislar aniqlaganlar.

2. Narrativ (lotin. *Narratio* – qissa, hikoya) yozma manbalar. Bunday manbalardan biz tarixiy, geografik va kosmografik, biografik, agiografik,

memuar asarlar, sayyoh va elchilar esdaliklarini ko'rib chiqamiz.

Aksariyat yozma asarlar nasrda ijod etilgan. Ayrim tarixiy asarlar, jumladan, Abulqosim Firdavsiyning «Shohnoma», Muhammad Solihning «Shayboniynoma» asari she'riy yo'nalishda yozilgan.

Ijtimoiy-siyosiy, ayniqsa, iqtisodiy munosabatlarga oid masalalarni o'rganishda rasmiy hujjat, moliyaviy-hisobot daftar va yozishmalarning ahamiyati benihoya kattadir. Rasmiy hujjatlar ijtimoiy-siyosiy hayotni ma'lum yuridik shaklda bevosita va ko'p hollarda aynan qayd etishi bilan qimmatlidir. Lekin ularning orasida, ayniqsa, rasmiy yozishmalarda soxtalari ham uchrab turadi. Shuning uchun ham ulardan foydalanilganda diqqat-e'tibor va zo'r ehtiyotkorlik talab qilinadi. Hujjatlar ustida ish olib borganda, undan biron ijtimoiy-siyosiy voqea yoki faktni talqin etish uchun foydalanish jarayonida, bittasi bilan kifoyalanmasdan, o'xshash bir necha hujjat, manbalarni qo'shib o'rganmoq zarur. Chunki, bitta hujjatda faqat bir kelishuv yoki fakt ustida gap boradi. Shuning uchun faqat bir hujjat bilan ma'lum ijtimoiy-siyosiy masala ustida qat'iy fikr yuritib, umumlashtirib qat'iy xulosaga kelib bo'lmaydi.

Ikkinchi guruh asarlar to'g'risida shuni aytish kerakki, ular hukmron sinfning topshirig'i bilan yozilgan va shu tufayli ularning sahifalarida ko'proq podshohlar va xonlar, amirlar va yirik ruhoniylarning hayoti va faoliyati yoritilgan, moddiy boylik yaratuvchi mehnatkash xalqning tarixi esa ko'p hollarda chetlab o'tilgan.

Xullas, bu asarlarda, ya'ni yozma manbalarda hukmron sinfning dunyoqarashi o'z ifodasini topgan, o'sha sinfning maqsad va manfaatlari ifoda etilganligi bilan ajralib turadi.

1.3.2. Moddiy (ashyoviy) manbalar

Ma'lumki, kishilik jamiyati tarixi qariyb 40 ming yillik davrni o'z ichiga oladi, lekin yozuv paydo bo'lganiga esa nisbatan ko'p vaqt o'tganicha yo'q.

Masalan, sivilizatsiyaning ilk o'choqlaridan biri bo'lmish Markaziy Osiyoda dastlabki yozuv oromiy xat negizida taxminan eramizdan avvalgi I ming yillik o'rtalarida paydo bo'lgan. Xat tarixchisi Erkin Oxunjonovning ma'lumotiga ko'ra, yurtimizda arab istilosiga qadar o'n sakkiz yozuv turi mavjud bo'lgan. Lekin, afsuski, ko'hna tariximizni o'zida aks ettirgan yozma yodgorliklarning katta qismi bizning zamonamizgacha yetib kelmagan. Ularning ko'pchiligi bosqinchilik urushlari vaqtida, qolaversa tabiiy ofatlar oqibatida yo'q bo'lib ketgan.

Ilk tarixning ayrim lavhalari o'tmishdan qolgan va insonning ijtimoiy

faoliyati bilan bog'liq bo'lgan moddiy yodgorliklarda, aniqrog'i ularning bizgacha saqlangan qoldiqlari yetib kelgan.

Xullas, moddiy (ashyoviy) manba deganda ibtidoiy odamlar istiqomat qilgan va dafn etilgan joylar, ularning mehnat va urush qurollari, bino va turli inshootlar (qal'a va qasrlar, hammomlar va karvonsaroylar, hunarmandchilik ustaxonalari hamda suv inshootlari va boshqalar)ning qoldiqlari, uy-ro'zg'or buyumlari va zeb-ziynat taqinchoqlari tushuniladi. Moddiy yodgorliklarni qidirib topish va o'rganish ishlari bilan arxeologiya ilmi (yunon. *Arxeo* – qadimiy, *logos* – ilm; o'tmish haqidagi ilm; kishilik jamiyatining uzoq o'tmishini o'rganuvchi ilm, qadimshunoslik) shug'ullanadi.

1.3.3. Etnografik manbalar

Xalqlarning kelib chiqishi bilan bog'liq bo'lgan material va ma'lumotlar etnografik manba hisoblanadi. Masalan, xalq, qabila va urug' nomlari, inson qo'li va aql-zakovati bilan yaratilgan qurol va buyumlarning naqsh va bezaklari, kishilar ongida, shuningdek, og'zaki va yozma adabiyotda saqlanib qolgan o'tmish urf-odat va an'analari, kishilarning turmush tarzi etnografik manba hisoblanadi. Bularning barchasini etnografiya ilmi (yunon. *Etnos* – xalq, *grapxo* – yozaman, xalq haqida ma'lumotlar; xalqshunoslik) tekshiradi va o'rganadi.

1.3.4. Lingvistik manbalar

Lingvistik manbalar deb tilimizdagi, aniqrog'i uning leksik – so'z boyligi tarkibidagi uzoq o'tmishdan qolgan, ijtimoiy-iqtisodiy, ma'muriy va yuridik atamalarga aytiladi. Masalan, xiroj – o'rta asrlarda aholidan, asosan dehqonlardan olinadigan asosiy soliq; daromad solig'i; ushr – daromadning o'ndan bir qismini tashkil etgan soliq; zakot – chorva va mulkdan kambag'allar uchun yiliga bir marta olinadigan soliq; suyurg'ol – shahzodalar va amirlarga toj-u taxt oldida ko'rsatgan katta xizmatlari uchun beriladigan yer-suv; tansuqot – kamyob, e'tiborga molik buyum, mato; podshohlar, xonlar va nufuzli kishilarga qilinadigan tortiq; cherik – qo'shin; qorovul – qo'shinning oldi va yon tomonlarida boradigan maxsus harbiy bo'linma; xalifa – Muhammad payg'ambarning o'rinbosari, o'rta asrlarda arab musulmon feodal davlatining boshlig'i; mirishkor – to'g'risi – miri shikor, podshoh va xonlarning ov qushlari va ov hayvonlarini tasarruf etuvchi mansabdor; mirob – suv taqsimoti bilan shug'ullanuvchi mansabdor; qozi – shariat asosida ish yurituvchi sudya; yorlig' – o'rta asrlarda hukmdor tarafidan beriladigan rasmiy hujjat;

vaqfnoma – masjid, madrasa, xonaqoh va mozorlarga in’om etilgan yersuv haqida tuzilgan maxsus hujjat va boshqa atamalar juda ko’p uchraydi. Bu va shunga o’xshash atamalar, shubhasiz qimmatli tarixiy material bo’lib, ajdodlarimizning ijtimoiy – siyosiy hayotini o’rganishga yordam beradi. Ularning kelib chiqishi va etimologiyasini lingvistika fani (lotin. *Lingua* – til) o’rganadi.

1.3.5. Xalq og’zaki adabiyoti

Og’zaki adabiyot madaniyatning eng qadimgi qismi bo’lib, uning ildizi ibtidoiy jamoa va ilk feodalizm tuzumiga borib taqaladi. Og’zaki adabiyotning ayrim namunalari qadimgi yunon tarixchilari, shuningdek, Tabariy, Mas’udiy, Beruniy, Firdavsiy, Ibn al-Asir kabi Sharq olimlarining asarlari orqali bizgacha yetib kelgan. Kayumars, Jamshid va Siyovush haqidagi afsonalar, Amort va Sparetra, To’maris va Shiroq haqidagi qissalar shular jumlasidandir.

Urug’chilik davri tarixini, ayniqsa, patriarxal munosabatlarini o’rganishda “Alpomish”, “Go’ro’g’li” kabi dostonlar, shuningdek, xalq ertaklari, marosim qo’shiqlari, matal va topishmoqlarning roli ham benihoyat kattadir. Bu xalq durdonalari turli ijtimoiy tabaqaga mansub kishilarning turish-turmushi, ma’naviy qiyofasi, urf-odati, ayniqsa, uzoq o’tmishda hukm surgan ijtimoiy munosabatlar haqida qimmatli ma’lumot beradi. Tarixiy manbalarning bu turi bilan folklor fani (nem. *Folk* – xalq, *lore* – bilim; donishmandlik, xalq donoligi) shug’ullanadi.

1.3.6. Mo’jaz rasm-miniaturalar

X–XIX asrlar davomida qo’lyozma kitoblarini ziynatlash uchun yaratilgan nafis mo’jaz rasmlar ham tarixiy manba bo’lib xizmat qiladi. Yurtimiz tarixi va moddiy ashyolar, hunarmandchilik, kiyim-kechak, me’morlik obidalari va umuman moddiy madaniyatimiz xususiyatlarini o’rganmoqchi bo’lsak, nafis mo’jaz tasviriy san’at namunalari – miniatyura rasmlar qimmatli manba rolini o’taydi. Chunki, ularda tarixiy ashyolar tasviri aynan, ba’zan badiiy ijod xususiyatlariga moslashtirilgan holda aks ettiriladi.

Masalan, buyuk musavvir ustod Kamoliddin Behzodning “Samarqanddagi Bibixonim masjidining qurilishi” nomli mashhur rasmini eslatish kifoya. Bu rasmda XV asrdagi mehnat qurollari, qurilish jarayoni, unda ishtirok etayotgan ustalar to’g’risida mukammal tasavvur beriladi. Bunday rasmlardan tarixni o’rganishda tasviriy vosita sifatida unumli foydalanish mumkin. Biz so’nggi yillarda chop etilgan manbalarda ulardan shunchaki befarq foydalanishlarini ko’rishimiz mumkin.

Umuman, bizgacha yetib kelgan qadimgi devoriy rasmlar va qo'lyozma kitoblarga ishlangan hamda alohida muraqqa'lardagi rasmlarning tarixiy manba sifatidagi ahamiyati juda katta.

Ko'rib chiqqanimizdek, manbashunoslik fani tadqiqot manbalari juda ko'p va xilma-xil bo'lib, biz eng asosiylari to'g'risida ma'lumot berdik. Yana bosma, toshbosma kitoblar, vaqtli matbuot — jurnal va gazetalar ham tarixiy manba hisoblanadi. Shu kunlarda texnika taraqqiyoti munosabati bilan yana tovushli manba, foto manba, kino-televidenie manbalari va internet materiallari ham paydo bo'lib, ular an'anaviy manbalarni inkor etmaydi, balki qo'shimcha vosita bo'lib xizmat qilishi mumkin. Ayniqsa kompakt disklarning yaratilishi turli yangi pedagogik vositalarni qo'llash imkonini yaratadi.

Manbashunoslik fani tarix ilmining fundamental yo'nalishi bo'lib, bu sohada faoliyat olib borish uchun bir necha tilni bilish va yozma manbalar to'g'risida katta bilim va tajribaga ega bo'lish talab qilinadi.

1.4. Manbashunoslik va tarix fanining yordamchi sohalari

Manbashunoslik tarix fanining bir qator yordamchi sohalari — paleografiya, diplomatika, geraldika, sfragistika, epigrafika, numizmatika, metrologiya va xronologiya qo'lga kiritgan yutuqlariga tayanadi.

Paleografiya (yunon. *Paleo* — qadimiy, *grapxo* — yozaman; qadimiy yozuv) qadimiy qo'lyozma asarlarning qog'oz, muqovasi, siyohi, yozuvi va yozish usullarini tekshiradi.

Diplomatika (yunon. *Diploma* — ikki buklangan qog'oz; hujjat) rasmiy hujjatlarni o'rganish va tahlil qilish bilan shug'ullanadi.

Geraldika (yunon. *Gerald* — gerb, belgi, nishon) qadimiy gerblar, turli-tuman nishon va belgilar (masalan, qadimgi turkiy qabilalarning tamg'alari)ni o'rganadi.

Sfragistika (yunon. *Spragis* — muhr) qadimiy muhrlar (podshohlar, xonlar, amirlar va qozilar muhrlari) va ularning yozuvlarini tekshiradi.

Epigrafika — (yunon. *Epi* — ustida, tepasida, *grapxo* — yozuv; biron narsa; buyum ustidagi yozuv) tosh, metall buyumlar, yog'och va boshqa qattiq buyumlar ustiga o'yib yozilgan qadimgi bitiklarni o'rganadi.

Numizmatika (lotin. *Numis* — pul) qadimiy pullarni: ashyosi, shakli, vazni, yozuvlari, zarb etilgan joyi va vaqtini tekshiradi.

Metrologiya (yunon. *Metron* — o'lchov, *logos* — tushuncha, bilim; o'lchovlar haqida tushuncha) o'tmishda turli mamlakat va xalqlar orasida amalda bo'lgan og'irlik, masofa va sath o'lchovlarini o'rganadi.

Xronologiya (yunon. *Xronos* — vaqt, *logos* — tushuncha, bilim) vaqt

haqida tushuncha, qadimgi xalqlar orasida va mamlakatlarda amalda bo'lgan yil hisobi va taqvimni o'rganuvchi soha. Abu Rayhon Beruniyning "Osor ul-boqiya" ("Qadimgi xalqlardan qolgan yodgorliklar") nomli asari turli taqvimlarni o'rganishga bag'ishlangani uchun Yevropada "Xronologiya" nomi bilan mashhur.

Bulardan tashqari manbashunoslik filologiyaning matnshunoslik fani bilan yaqindan hamkorlik qiladi, uning tajribasiga asoslanib tadqiqot olib boradi.*

Ayrim olimlarning fikriga ko'ra, manbashunoslik hamda arxivshunoslik, muzeyshunoslik aynan bir maqsadlarni ko'zlaydi. Manbalarni o'rganish jarayonida filologiyaning matnshunoslik hamda germenevtika (yunoncha – talqin etish) ham muhim o'rin tutadi.

Mavzuni mustahkamlash uchun savollar

1. *Manbashunoslikning maqsadi nimadan iborat?*
2. *Manbashunoslikning vazifalari nimadan iborat?*
3. *Qanday manbalarini bilasiz?*

2-MAVZU. MANBASHUNOSLIKNING YO'NALISHLARI

Darsning mazmuni: Ushbu darsda talabalarga amaliy va nazariy manbashunoslik, yozma manbalarni qidirib topish, tavsifga olish va tadqiq qilish tushuntiriladi.

Reja:

- 2.1. Manbashunoslik yo'nalishlarining asosiy maqsad va vazifalari.
- 2.2. Nazariy manbashunoslik (yo'nalishi).
- 2.3. Manbalarni turkumlash.
- 2.4. Arxeografiya. Tarixiy manbalarni aniqlash, tanlash va tahlil etish.
- 2.5. Amaliy manbashunoslik (yo'nalishi).
- 2.6. Manbalarni ichki belgilariga qarab tahlil etish.

Asosiy tushunchalar: *qog'oz, qog'ozrez, ohorlash, muhrlash, mistar, mistar bog'lash, o'lcham, varaqlar soni, jild, muqova, sahhof, mujallid,*

* Ushbu mavzuni yoritishda B. Ahmedovning «O'zbekiston tarixi manbalari» (2001) asariga tayanildi. 7–13-betlar.

So'zboshi	3
-----------------	---

I BOB. MANBASHUNOSLIKNING NAZARIY MASALALARI

1-mavzu. Manbahunoslik fanining maqsad va vazifalari	4
2-mavzu. Manbahunoslikning yo'nalishlari	10
3-mavzu. Manbalarni o'rganish va o'rgatish usullari	18
4-mavzu. Hujjatlar	25
5-mavzu. Tarixiy asarlar xususiyarlari	41
6-mavzu. Geografiya va kosmografiyaga oid manbalar	50
7-mavzu. Biografik asarlar	62
8-mavzu. Agiografik asarlar	71
9-mavzu. Memuar asarlar	88
10-mavzu. Sayyoh va elchilar esdaliklari	93
11-mavzu. Manbahunoslik tarixi va muammolari	108

II BOB. O'ZBEKISTON TARIXI MANBALARI

1-mavzu. Qadimgi zamon manbalari	117
2-mavzu. VI—VIII asrlar manbalari	130
3-mavzu. IX—XII asrlar manbalari	140
4-mavzu. XIII—XIV asrlar manbalari	160
5-mavzu. Temuriylar davri manbalari	182
6-mavzu. Shayboniylar davri manbalari	206
7-mavzu. XVII—XIX asrning I yarmi davri manbalari	222
8-mavzu. Chor Rossiyasi mustamlakachiligi davri manbalari	246
9-mavzu. Sho'ro davri manbalari	250
10-mavzu. Mustaqillik davri manbalari	254
Foydalanilgan adabiyotlar	260

**ABDUMAJID MADRAIMOV
GAVHAR FUZAILOVA**

MANBASHUNOSLIK

Bakalavriat ta'lim yo'nalishi talabalari uchun darslik

Muharrir *Z. Mirzahakimova*

Texnik muharrir *A. Berdiyeva*

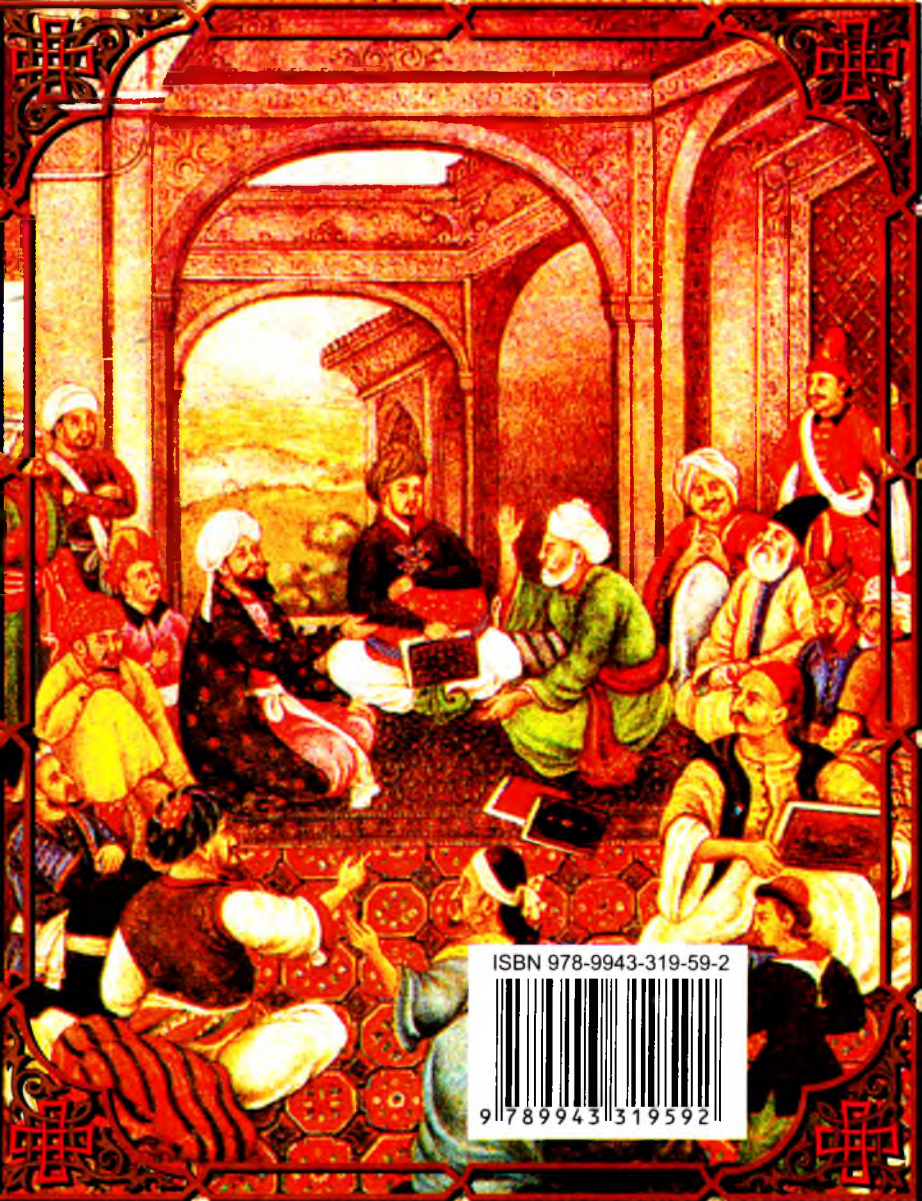
Musahhah *H. Zokirova*

Sahifalovchi *N. Mamanov*

O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti.
100083, Toshkent shahri, «Matbuotchilar» ko'chasi, 32-uy.

Bosishga ruxsat etildi 10.06.2008. «Tayms» garniturasida. Kegli 10. Ofset usulida chop etildi. Qog'oz bichimi 60x84 1/16. Shartli bosma tobog'i 16,0. Nashr-hisob tobog'i 16,5. Adadi 3000 nusxa. Buyurtma № 16

«AVTO-NASHR» bosmaxonasida chop etildi.
Manzil: Toshkent sh., 8-mart ko'chasi, 57-uy.

ISBN 978-9943-319-59-2

9 789943 319592

ЎЗБЕКISTON FAYLASUFLARI MILLIY JAMIYATI NASHRIYOTI